

περβλητὴν ἀγνοίαν, ἢ διὰ τῆς προσεκτικῆς παρατηρήσεως, ἢ διὰ τῆς σπουδῆς καὶ ἀναγνώσεως τῶν βιβλίων, ἢ διὰ τῆς ζώσης διδασκαλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ μεταβολῆς νόμων.

Οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι ἐνίοτε μεταβάλλονται, καὶ πολλάκις μάλιστα φαίνονται ἐναντίοι ἀλλήλοις. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀναίρει τὸ ἀμετάβλητον τοῦ φυσικοῦ νόμου, οὐδὲ τὴν εἰς αὐτὸν ἐπιστήριξιν τῶν τοιούτων νόμων. Ὁ ὀρθὸς λόγος ἀπαιτεῖ πολλάκις νὰ μεταβάλλωνται οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι, καὶ ἡ μεταβολὴ αὕτη ἔχει τὸν λόγον αὐτῆς εἰς τὸν φυσικὸν νόμον· διότι πρέπει νὰ γίνωνται μεταβολαὶ εἰς τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις τῶν καιρῶν, τῶν τόπων καὶ τῶν προσώπων· ἄλλως, δὲν ἔθελε φυλάττεσθαι τάξις πρέπουσα εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, καὶ ἐκ τούτου οἱ νόμοι δὲν ἔθελον εἶσθαι τεθεμελιωμένοι εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ ἐπομένως, οὐδ' εἰς τὸν φυσικὸν νόμον (1).

Οὕτω λοιπὸν οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι συμφέρεи νὰ μεταβάλλωνται, ὅταν ὁ ὀρθὸς λόγος τὸ ἀπαιτῇ, καὶ αἱ μεταβολαὶ αὗται ἐπιστηρίζονται εἰς τὸν ἀμετάβλητον φυσικὸν νόμον, ὡς κατὰ λόγον ὀρθὸν γινόμεναι· διότι καὶ τὰ ἔθνη τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ πνεύματα, καὶ οἱ καιροί, καὶ τὰ κλίματα, πάντα διαφέρουσιν ἀλλήλων, καὶ ὑπόκεινται εἰς μεταβολάς. Ἐὰν δέ τις νόμος, ἡ μεταβολὴ νόμου, γείνη ἄνευ λόγου, ἐναντίως εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον, οὗτος δὲν εἶναι νόμος ἀληθὴς καὶ δίκαιος· διότι πᾶς νόμος πρέπει ἀναγκάως νὰ ἐπιστηρίζηται εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Νόμοι τινὲς συγχωροῦσι πράγματα, ἅτινα φαίνονται ἀπρεπῆ· τοῦτο ὅμως δύναται νὰ δικαιολογηθῇ καὶ διὰ τὴν γείνη σαφέστερος ὁ λόγος, πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὰ διάφορα εἶδη τῶν νόμων.

Ἄλλοι λοιπὸν εἶναι προστακτικοί, ὅσοι δηλαδὴ προστάττουσι τὸν ἄνθρωπον νὰ κάμῃ τι· ἄλλοι ἀπαγορευτικοί ἢ κωλυτικοί, ὅσοι ἐμποδίζουνε πράξιν τινα· ἄλλοι τέλος πάντων, ἐπιτρεπτικοί, ὅσοι ἀφίνουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐξουσίαν νὰ πράξῃ ἢ νὰ μὴ πράξῃ, χωρὶς νὰ ὑποχρεόνωσι μήτε εἰς τὴν πράξιν, μήτε εἰς τὴν ἀποχὴν τῆς πράξεως. Πρέπει ὁμοίως νὰ διακρίνωμεν ἀκριβῶς τὴν ἀποδεκτικὴν ἄδειαν ἀπὸ τῆς ἀνεκτῆς· διότι ἡ πρώτη δίδει δικαίωμα τοῦ πράττειν· ἡ δευτέρα θεωρεῖται εἰς τοῦτο μόνον, ὅτι δὲν ἐπιβάλλεται οὐδεμία ποινὴ εἰς τὴν πράξιν, γενομένην ἢ μὴ γενομένην. Εἰς τὴν ἀνεκτὴν λοιπὸν ἄδειαν ἀ-

(1) Ἐκ μὲν οὖν τούτων φανερόν, ὅτι κινήτεοι καὶ τινες καὶ ποτε τῶν νόμων εἰσίν. (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. Βιβλ. β', Κεφ. ε.)